

Архітэктурна гарадоў і забудоў

Гарады сканцэнтравалі вялікую колькасць насельніцтва, якую трэба было абараніць ад нападаў ворагаў ці дзікага зверу. Менавіта на буйных водных шляхах узніклі найбольш знатныя гарады: полацк, Віцебск, Гродна і інш. Рэкі забяспечвалі насельніцтва вадой і з'яўляліся значнымі перашкодамі для непрыяцеля.

Таму амаль усе гарады ўзніклі на рэках, звычайна на ўзвышшы пры злучэнні дзвюх рэк. Гэтыя ўзвышшы былі месцамі фарміравання старажытнейшых частак гарадоў – дзядзінцаў. Іх абносілі штучнымі абарончымі ўмацаваннямі – равамі і высокімі землянымі валамі з драўлянымі сценамі і вежамі. Зараз такія перашкоды – нікчэмныя, але ў былыя гады, калі не існавала агнястрэльнай зброі, а толькі мячы і стрэлы, падобныя перашкоды здаваліся непрабіўнымі.

Планіроўка гарадоў была надзвычайнай устойлівай. Будынкі гарадоў мелі аднолькавую арыентацыю сцен па баках свету. У гарадах звычайна вылучаліся адна, або некалькі галоўных вуліц, якія вялі ад замка да занешняга гандлёвага сухапутнага шляху. Такія вуліцы за брамай разгаліноўваліся на шэраг больш дробных, якія утваралі аснову вулічнай планіроўкі.

У гандлёвых гарадах складаўся другі цэнтр. Гэта – гандлёвая плошча, цэнтр дзелавога жыцця горада. Яна размяшчалася каля ракі, дзе была прыстань. На плошчы стаялі крамы, рамесніцкія майстэрні, купецкія свірны і каморы.

Вуліцы пакрывалі насціламі з бярэвення ці плашак на спецыяльных лагах.

Будынкі размяшчаліся вельмі шчыльна, таму што гарадскую тэрыторыю абмяжоўвалі знешнія ўмацаванні. Пераважную масу гарадской забудовы складалі драўляныя жылыя дамы і гаспадарчыя пабудовы. Мураваныя камяніцы сустракаліся рэдка. У дварах рамеснікаў і гандляроў існавалі майстэрні, крамы, шынкі, бровары і іншыя збудаванні. Нярэдка Яны сумяшчаліся з жыллём.

Замкі і дамы

Раннія беларускія замкі мелі суровы непрыступны выгляд – тоўстыя моцныя сцены, магутныя валы і равы. Фасады амаль пазбаўлены аздобы. Змрочнымі былі і інтэр'еры гэтых збудаванняў – масіўныя скляпенні, маленькія акенцы-байніцы, вузкія лесвіцы ў тоўшчы сцен.

У XVI стагоддзі замкі набылі характар палацавых рэзідэнцый з багатым аздабленнем фасадаў і інтэр'ераў. Гэта было звязана з дзеяннем архітэктурнага рэнесансу.

У гэты час існавалі разнастайныя тыпы сядзіб. Найбольш простыя з іх – шляхецкія двары, якія нагадвалі хутары і ўключалі ў свой склад жылы дом, некалькі гаспадарчых пабудоў, гумно, абору. Больш буйныя сядзібы

складаліся з панскага двара, гуменнага і абароннага. Пры некаторых дварах існавалі фальваркі, комплексы млыноў, бровараў і іншых пабудоў. Для захавання харчовых запасоў і маёмасці будавалі клеці, свірны, спіхлеры і інш. Для захоўвання садавіны агародніны будавалі варыўні – невялікія курныя хаткі з сенцамі і каморамі. Існавалі разнастайныя падземныя ці наземныя збудаванні для захоўвання прадуктаў – піўніцы, паграбы, скляпы і інш. Іх звычайна будавалі побач з жылым домам або пад ім, зрэдку – пад свірнам або клецю. У кожнай сядзібе былі стайні – доўгія збудаванні з кармушкамі-ясямі, сховішчамі для сена, для трымання коней. Традыцыйнымі пабудовамі фальварка былі сырніца, лазні, пуні і адрыны.

Упрыгожванне хаты

Сцены пакояў былі звычайна голымі, а з мэблі – стол, лавы ўздоўж сцен, зэдлікі. У багатых людзей – крэслы, паліцы, шафы, сцены аздабляліся сукном або палатном, дзверы ўпрыгожвалі разьбой, размалёўкай або інкрустацыяй з каштоўных парод дрэва. Лепшым упрыгожваннем у сялян лічыліся абразы.

Самыя багатыя інтэр'еры дапаўняліся абразамі, партрэтамі, жанравымі карцінамі, гравюрамі, лубачнымі выявамі. Дэкаратыўны характар у іх мелі печы з паліванай кафлі або каляровага фаянсу. У XVIII стагоддзі мастацкае аздабленне інтэр'ераў узбагачаецца барочнымі формамі (размалёўка, пластыка, творы дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва).

Жылыя паселішчы на Беларусі

Гарадскія і сельскія паселішчы фарміраваліся з 9 па 13 ст.ст. на базе гарадзішчаў і селішчаў жалезнага веку. Паселішчы звычайна размяшчаліся на берагах рэк і азёр. Селішчы яшчэ маглі ўтварыць з гарадзішчамі адзіны ансамбль (яны прылягалі да гарадзішчаў або акружалі іх па перыметры), але усё часцей Яны размяшчаліся асобна ад гарадзішчаў. Жылымі мясцовасцямі былі весі, селішчы, пагосты і сёлы.

У гэты час пачалі зараджацца і развівацца гарады. Непасрэднай прычынай узнікнення гарадоў было аддзяленне рамстваў і гандлю ад земляробства. Адны гарады развіліся з былых пляменных цэнтраў (Полацк, Тураў); шэраг гарадоў (асабліва на поўначы і захадзе) першапачаткова меў ваенныя функцыі і толькі пазней набыў рысы гандлёва-рамесніцкіх паселішчаў. «Гарадамі» людзі называлі крэпасці, а сваё паселішча – «месца» або «места».

Больш крэпкія гарады рабіліся цэнтрам улады, і ім падпарадкоўваліся іншыя. За пасадамі вялікіх гарадоў узніклі неўмацаваныя прадмесці – вакольнія гарады.

Пагостам называлі сельскія абшчыны, іх цэнтры, спецыяльны падатак і месцы яго збору. Гэта былі і абласныя цэнтры, якія аб'ядноўвалі некалькі

паселішчаў у адзіны адміністрацыйна-гаспадарчы комплекс. У іх размяшчаліся цэрквы і абшчынныя могілкі.

Сёламі часцей за ўсё называлі падуладныя паселішчы – цэнтр феадальных вотчын. Яны, як і пагосты, аб'ядноўвалі некалькі больш дробных вёсак.

Прамежкавы характар паміж гарадскімі і сельскімі паселішчамі мелі гарады-крэпасці, яны будаваліся дзяржавай для аховы яе межаў, а таксама феадальныя замкі, што не мелі развітай рамеснай вытворчасці.

Першыя гарады Беларусі: Полацк, Віцебск, Лукомль, Мінск, Орша, Друцк, Заслаўе, Лагойск, Браслаў, Шклоў, Навагрудак, Ваўкавыск, Тураў.

Дапамога ў гаспадарцы

На вёсцы не было гаспадароў, каб мелі цэлую «гаспадарку», як гаварылі, зямлі. Гэта дзесці больш 20 га палеткаў, сенакосаў і хмызнякоў. Зразумела, і на «паўгаспадарцы», на якой жыло два, або больш чалавек, самім было не справіцца з вялікім аб'ёмам палявых работ. Таму вясной наймалі араць, сеяць і садзіць бульбу. Летам сенаваць, жаць і ўбіраць збожжа, затэм восенню араць і сеяць жыта, капаць бульбу. Зімой абыходзіліся без дапамогі: малацілі і даглядалі жывлу. Малацілі таксама, гуртуючыся па двух, трох, чатырох. На другі дзень ішлі да суседа. Наймаючы працаўніка, плацілі яму збожжам ці золотымі, што практыкавалася радзей. Такія гаспадары без хлеба не бывалі, хапала да новага ураджаю.

Цяжка было тым сем'ям, у якіх быў «трацяк», «чацвяртак» і менш зямлі. З работамі Яны спраўляліся, але за сталом «спраўляліся» яшчэ хутчэй. Часта вясной не хапала хлеба і да хлеба. Было такое, калі недаспеўшае жэта жалі, сушылі, малацілі. Зноў сушылі, малолі і пяклі хлеб. Каштаваў і я яго. Саладкаваты, але ад недастачы – смачны.

Зусім цяжка жылося тым гаспадарам, хто не меў каня. Такіх было некалькі чалавек. Даводзілася адрабляць за каня: араць гаспадару і сабе, касіць, малаціць. Аднак яны куплялі праз некі час коніка і жыццё паляпшалася.

Было б грэшна, каб хто з сям'і не працаваў на гаспадарцы. Мы, малыя дзеці, ранняй вясной збіралі камяні з канюшыны ў кучкі, затым вывозілі, насыпалі ў крушні, або ў гразь на дарогах. Перад вайной крушняў не стала. Каменні скарысталі пад фундаменты пры будове дамоў на хутарах і скляпоў пад бульбу і агародніну. Збіралі яшчэ камяні, а іх на нашых землях было вельмі шмат, з тых палеткаў, дзе сеялі гарох. Гарох вырастаў вялікім, клаўся на зямлю, і тады яго лепш касіць.

Даводзілася выконваць абавязкі «падпаска», пасвіць каня на межах паміж жытам, сеўшы верхам, вадзіць паміж радкамі бульбы пры абгонцы, выганяць свіней на выган і даглядаць іх там. Наогул, заняткаў было многа: ганяць курэй з агарода, карміць куранят, набраць лістоў аеру для выпечкі хлеба, сушыць сена, збіраць чго, зносіць і ставіць у дзiesiąткі збажыну,

наразаць Бручкі, рэдзькі, гарбузоў для кароў, сабраць дзікія грушы і насыпаць іх на гарышчы, наабіраць бульбы на вячэру, падкладаць галлё пад трыножку з саганом, падмесці хату, пасыпаць жоўтым пяском ток і многае іншае.

Быбулі і дзядулі таксама мелі заняткі. Не сядзелі, як гаворыцца, «склыўшы» рукі, асабліва вясной і летам. Яны былі вартаўнікамі дома і каля дома, гадавалі маленькіх ўнукаў, даглядалі жывёлу. Мая бфбуля вясной садзіла і палола агарод, даглядала яго, збірала ураджай: фасолю, боб, малаціла іх пранікамі; саліла агуркі. Пакуль добра бачыла, рамантавала адзенне, шыла ўручную дзяругі, мяшкі.

Агратэхніка і ўрадлівасць зямлі

Што-што, а нашы дзядулі добра ведалі катэгорыю зямлі, яе ўрадлівасць, капрызы надвор'я і з гэтых умоў атрымлівалі на той час неблагія ўраджаі. Ёсе лапінкі былі засеяны. Зжатае жыта лічылі копамі (60 снапоў). Калі з капы намалочвалі пяць пудоў, тады ўраджай быў дрэнным. Многае залежыла ад велічыні снапа. Вялікія снапы дрэнна вымалочваліся. Патрэбна было іх развязаць і яшчэ раз абмалочваць. Збажыну чаргавалі на палетках. Бульба трапляла не ранней чым на чацвёрты год на тое самае месца. Пасля бульбы сеялі ячмень, гарох, пшаніцу, авёс, жыта, і толькі потым садзілі бульбу. У пашане былі лубін, віка, грэчка, канюшына, сылядэ-ра, таму стан надвор'я асабліва не ўздзейнічаў на ураджай. Што небудзь ды вырасце, уродзіць! Без хлеба не былі, хаця і працавалі шмат. Пазычалі ў суседа, і так абыходзіліся.

Палетак пад пасадку бульбы рыхтаваўся загадзя. Яшчэ летам, сабраўшы жыта, пачыналі зябліць іржышча. Аралі чым памяльчэй, каб да восені прарасло пустазелле. У сонечны і цёплы дзень бараной або спрунжоўкай, калі Глеба была цвердаватай, знішчалі пустазелле. Ранняя вясной баранавалі. Калі падыходзіў час садзіць бульбу (ранней 15-20 траўня ніхто не пачынаў), выводзілі за адзін-два дні гной, раніцай разбівалі і да абеду высаджвалі. Рабілі так, каб не высыхаў гной.

Бульбу садзілі ў загоны, г. зн. Кідалі рэдка прыпасадцы ў кожную баразну. Асыпалі матыкамі (грасоўкамі). Перад вайной майстравалі конныя плужкі і бульбу апрацоўвалі, як цяпер. Гэта быў ужо прагрэс у гаспадарцы.

«Без зямелькі, што птушка без крылаў, - так гаварыў мужык, - не пляціш. Зямля карміла, паіла. У яе ўладзе было зрабіць людзей шчаслівымі і багатымі, нешчаслівымі і беднымі».

Прачытаўшы цытату, некалі выпісанную з «Лідскай газеты», цяжка падумаць, як цяпер аграномы з вышэйшай адукацыяй дайшлі да ніжэй апаведанай «агратэхнікі». Дзядулі ім за такую апрацоўку Глебы не далі б на абед хлеба з вадой. Не магу зразумець: ведаюць яны ці не, што дзядулі, бацькі і мы аралі нівы ў загоны (склад) і ў роскід. Паглядзіце цяпер на

некаторыя палеткі калгасных палёў. Уздоўж лясных масіваў утварыліся «акопныя» валы.

Трактарысты кожны раз палетак аруць у роскід. За 50 гадоў калгаснага гаспадарання, аручы толькі адзін раз у год, верхні слой (няхай у сярэднім захват плугоў толькі адзін метр) закінулі на 50 метраў у бок лесу. Месцамі вышыня вала даходзіць да 60-70 см і шырыня да 10 м. Частка вала зарасла лесам і плугамі не чапаецца. Пасярэдзіне ўтварыўся паніжаны ўчастак з камянямі і жоўтым пяском. Вясной і ў вялікі дождж стаіць вада. Раней там камянёў не было. Стагоддзімі збіраны пергной не адным пакаленнем людзей перакінулі плугамі ў «абарончы» вал на ўскрайку лесу. Чым не траншэі для абароны!

Яшчэ перлы цяперашняй аграгэаграфіі на палях: лебяды і пырнік. Раней я не бачыў такой лебяды. З яе можна было б варыць вячэру на прыпячку. Не было б бяды і ад пырніку, якім восенню выкладалі канёк на саламянай страсе. Гаспадар, ніва ў якога зарасла пырнікам, лічыўся дрэнным.

Жывёлы

Не паспіць, не паесць у час гаспадар, аканя дагледзіць. Іначай і паступаць не мог. Вельмі любілі мужчыны сваіх конікаў. Без каня – ты не чалавек і не гаспадар. Стойла павінна быць чыстым, цёплым, конь накормлены, і ў час дадзена вада. Калі ехалі на рынак, у царкву, у госці ці на вяселле, чысцілі каня скрэблам і шарсцяной шчоткай.

Любі сёй-тоё гаспадар пафарсіць з канём. Пачысціць каня, змажа вупраж чорнай ваксай, памалюе дугу, прывяжа каню на галаве каляровую какарду і прычэпіць на шыі шаластуны. Зімой перакуе каня на чатыры нагі, летам на пярэднія, пакладзе на сані ці на воз два палукашкі, да драбіны, ўскладзе сядзенне, закруціць у каня хвост і возьме пугу ў руку: так пракоціць у канец вуліцы, такі падымае грукат па каменнях, шаластуны зазвоняць на розныя галасы, што выглядае праз вокны ўся вёска: а хто там едзе?

Конь-любімец даводзіў сяго-тога да бясхлебіцы. Зімой, падсыпаючы збожжа ў зэбар без меры і магчымасцяў, гаспадар «падмятаў» усе засекі. Дрэнны гаспадар з восені карміў каня абы як, не рэзаў сечку, конь таптаў салом упад ногі, у маразы паіў вельмі халоднай вадой, ды не ў час. Памятаю, былі і такія здарэнні, калі хадзілі мужчыны падымаць каня, падвешвалі яго на вяроўках.

На «паўгаспадарцы» трымалі па дзве каровы. Цялят гадавалі і прадавалі. Ой, як патрэбны былі злотыя! У першую чаргу заплаціць падатак, купіць абутак, хаця б па адной пары на чалавека. Той, хто жыў больш заможна, рэзаў цялят на мяса.

Для сям'і кароўка – карміцелька. З нецярпеннем чакалі яе цялення. Смачным было малодзіва, пакуль цялё падрасцала. Праз месяц яго адлучалі і малако елі мдосталь.

На вёсцы не абыходзіліся без авечак. Непераборлівая жывёліна, а карысці даем нога. Найперш, мяса восенню і зімой – да капусты, са скуры шылі кажухі, адзінае адзенне зімой. І самае патрэбнае: з воўны атрымоўвалі матэрыял для вопратку.

Ну ідумаю самае асноўнае, што без скваркі няма чаркі і гаспадаркі. Свіней трымалі ўсе: хто адно і больш, хто і свінаматкі. На вёсцы гаварылі, хтоякую закалоў «каляду»: ад шасці да дванаццаці пудаў, або сала на тсоькі пальцаў ці далонь і больш.

Нейкі час адзін гаспадар гадаваў козаў. Ці меў ад іх малаго – не ведаю, а што яго выводзілі з душэўнага стану, то праўда. Не толькі дзеці, падышоўшы да яго хаты, на ўсю моц мэкалі, а дарослыя вечарам ці ноччу прымушалі спускаць сабаку.

Як тут не успомніць пра курэй – галоўную хваробу гаспадыні. Птушка непрыхотлівая, а выручала ў харчовай праграме, як цяпер кажуць. Несліся рэдка, але вялікімі яйкамі. Зімой у маразы, калі куры знаходзіліся ў падпечку, яйкі заставаліся дома. Горш было вясной і летам. Таму, хто гадаваў курэй у прыбудове - куратніку, збіраў яйкі спраўна ў гнёздах. Жывучы ў хлявах з жывёламі, куры несліся дзе папала: у вугле загарадкі для каровы, у яе кармушцы і на вышках. Другі раз нанясе патрэбную колькасць яек, высядзіць і прывядзе гаспадыні куранят. Часценька сварыліся жанчыны: куры падралі агарод, певень забівае суседскага, курыца пачала несціся ў чужым хляве. Але цёшча з радасцю не абміне пахваліцца, як частавала зяця ябчннай са скваркай.

Што прадавалі

Сапраўды, што можна было прадаць з гаспадаркі, калі цяжка было сцягнуць канцы з канцамі. Агародніну ніхто на той час не купляў. Кожны садзіў свае грады. У Беліцу не павязеш тую маласць, тым болей у Ліду. Там плацілі мала. Заставалася збожжа. Яго куплялі. Пуд жыта каштаваў два злотыя - цана адной бутэлькі гарэлкі. Авёс, ячмень, пшаніца, гарох, грэчка - кошт іх быў вышэйшым, але ў засеці засыпалі нямнога. Усё ішло на свае патрэбы.

Грошы патрэбныя, каб акрамя падаходнага падатку заплаціць за купчую. Падатак за даўно дадзеную дзядам, яшчэ пры цары зямлю. Плацілі страхоўку. Грошы немалыя, але нейк выходзілі са становішча. Гадавалі цялят, авечак, свіней на продаж. Праз год-два выгадоўвалі маладога коніка. На рынку заўсёды цаніўся.

Ішлі на заробаткі да багацейшых у другія вёскі. Уладкоўваліся на працу ў шкляную гуту ў Бярозаўцы, на будаўніцтва і рамонт шасейных і чыгуначных дарог. Заробаткі часовыя, але нейкі злоты з яуляюся у хаце.

Ідучы ў Беліцу на рынак гаспадыня брала некалькі дзесяткаў яек, масла, курыцу. Куплялі ў асноўным габрэі. За выручаныя грошы прыносілі дамоў самае неабходнае: запалкі, соль, соду, селядцы, цукар і, абавязкова, невялікі гасцінец для дзяцей: белую булку, баранак, цукерку.

Прадавалі лішак аўчын, воўны, ільняных нітак, палатно. Чылек Міхась майстраваў цэбры, бочкі, што хутка куплялі на вёсцы ці на рынку.

Транспарт

Воз гаспадар бярог. Летам хаваў ад сонца пад адрынай або на таку ў гумне. На зіму разбіраў і вешаў колы і восі на сцяну ў гумне. На маёй памяці заставаліся два тры вазы з дубовымі восямі. Перад вайной ва ўсіх гаспадароў былі вазы на жалезных восях з жалезнымі ўтулкамі (буксамі).

Да воза патрэбны розныя прыстасаванні ў залежнасці ад таго, пад што ці для чаго выкарыстоўваюцца. Найперш, да воза патрэбны дабротныя драбіны. Іх рабілі дзве пары з ёлкі: моцныя і лёгкія. Адны даўжэйшыя вазіць збожжа з поля, сена і салому. Другія карацейшыя для паездак у далёкую дарогу. Лічылася, што едучы з карацейшымі драбінамі, намнога аблегчвалі каня. Драбіны мацаваліся да ручак воза двума відамі клямараў: здымнымі Ідзі пастаяннымі. Здымнымі клямарамі рэгулявалі адлегласць задніх колаў ад пярэдніх, таму абыходзіліся без карацейшых драбінаў. Пазней рабілі камбінаванае замацоўванне драбін на возе. З пярэднімі ручкамі драбіны мацавалі нерухомымі клямарамі, а з заднімі - рухомымі ў залежнасці ад прызначэння паездкі.

Едучы па жыта на самы далёкі палетак Хаданішкі, сядаліся на дошкі (радзей на біла), ногі спускалі праз лёсткі ў драбінах так, каб не параніць іх пярэднімі коламі пры павароце. Па дарозе глядзелі на чыгуначную дарогу і рэдка праходзячыя цягнікі. На адваротным шляху мяне садзілі на воз. Калі жыта было мала, тады і брат узбіраўся наверх. Прыемна было глядзець зверху на нівы са збажыной, паразважаць, хто ўжо зжаў і сабраў жыта ці ярыну. Праз вёску Жомайдзі ехалі па вуліцы высланай камянямі, а дубовымі абадамі, падкаванымі ў жалезныя шыны, выклікалі грукат. Такіх паездак ад сілы можна было зрабіць не больш трох - адлегласць 5 км.

Павінен дадаць, што на воз клалі не больш дзвюх коп. Патрэбны былі пярэдніца з вяровак (лепш з ланцуга), жэрдка яловая моцная з барадой наперадзе і суком ззаду і вужышча (вяроўка) для ўціскання снапоў.

Не кожны мог скласці снапы на возе. Па дарозе здаралася губіць снапы, а бывае і зусім воз разваліцца. Спачатку я падаваў на воз снапы, пазней навучыўся складваць снапы, сена і салому.

Збіраючыся ў далёкую дарогу ў драбіны клалі сплеченыя з лазовых дубцоў палукашкі. У пярэдні складалі сена, мяшок з сечкаю каню, уладкоўвалі цялё, авечку ці свінню на продаж. У задні палукошак -салому і набіты сенам вялікі мяшок для сядзення. Рабілі сядзенне і з шырокай дошкі, якую мацавалі да біла драбінаў праз адтуліну.

Сёй-той майстраваў сядзенне з дошкі, спінкі і поручняў.

Каменні, пясок, бульбу вазілі ў скрыні. Унізе і па баках воз выкладвалі дошкамі (гнаяркамі), па канцах - застаўкамі. Гной вазілі без заставак.

Наступны від транспарту - сані. На лета сані хавалі пад страху гумна, аглоблі здымалі. На палавіну меншыя сані называлі "сучкай". Скарыстоўвалі пры перавозцы доўгіх бярвенняў з лесу, пабудоў, сохаў. На капылы клалі "лісіцу" і толькі на яе бярвенні, што давала магчымасць ручкай паварочваць санкі.

Вялікія сані прыстасоўвалі ў паездкі на рынак і другія дарогі. На капылы клалі мацаванне, на іх дошкі ўнізе і з бакоў (гнаяркі), пасярэдзіне палукашкі, Высцілалі саломай і павозка падрыхтавана. Возчык садзіўся бліжэй да каня, за ім жонка ды сусед з суседкай - і ў дарогу.

У некаторых гаспадароў былі вазкі на двух або трох чалавек. Прыгожа іх қаваў каваль Калабук з суседняй вёскі Істакі.

Была ў вёсцы брычка. Не помню ў каго. Вось і весь вясковы транспарт да вайны 1939 года. На ўсю вёску - адзін мапед у мясцовага настаўніка Буйніцкапа Канстанціна Іванавіча (працаваў каля Вільні -я насіў лісты бацьку з Ганчароў), і некалькі веласіпедаў.

Бачыў дырыжабль, што пралятаў нізка над вёскай у бок Ліды, і некалькі разоў, пад'язджаючы да Шайбакоў - двукрылы самалёт. Праз вёску ў Жомойдзі ехаў сын Урбановіча з Ліды на нейкім легкавым аўтамабілі. Паміж вёскамі заграз, штось зламалася, і доўга там стаяў. Мы, падлеткі, з цікавасцю наглядалі, як рамантаваліся, а затым з фырканным паехалі.

Дзесьці ў 1934 - 1935 гадах у ваколіцах вёскі праходзілі манеўры польскага войска. Напрыканцы пад кіраўніцтвам гміны шарваркам правялі рамонт усіх драўляных мастоў (іншых не было). Па вёсцы правялі тэлефонныя драты, размясціўся на некалькі дзён штаб. Тады пабачылі некалькі машын і зброю: гарматы на коннай цязе, вайсковыя кароткія вазы на вялікіх колах. Затым жаўнеры пачалі наступаць з Саламянкі (цяпер на тым месцы няма пабудоў), дабеглі да школы, пастралілі з карабінаў з-за воза на падворку. Тэлефонную сувязь скруцілі, паклалі на воз і паехалі. Так і скончылася "вайна".

Добры воз, сані, прыгожы здаровы конь - радасць гаспадара. Сяды-тады яму шанцавала зарабіць сякі-такі злоты. Кухарскі Уладзя (Кандратаў па-вясковаму) падвозіў настаўнікаў у гміну, на сходы ў другую школу, на станцыю Нёман для паездкі цягніком у Ліду. Цёплаю парою курсаваў аўтобус на 15 чалавек паміж Беліцай і Лідай. Настаўнікі хадзілі да шашы пяхком.

Перападала зарабіць грошы на вывазцы лесу на лесапільны і фанерны заводы ў вёску Сялец. Пераехаўшы на хутары ў гаспадароў стала больш вольнага часу, але зарабіць злотыя ўсё менш было магчымасцяў.

Апрача розных падаткаў гаспадарам вызнача-лася колькасць дзён шарварку: вазілі пясок, жвір, каменні на рамонт дарогі і мастоў. Той, хто не меў каня, павінен быў адпрацаваць сам.

Побыт

У асеннія і зімовыя доўгія вечары па рознаму бавілі час сяляне. Збіраліся ў некалькіх хатах. Старэйшыя мужчыны гулялі ў карты. Гулялі на запалкі. Цяпер гэта малыя грошы, а тады пераможца быў рады, калі пашчасціць выйграць вялікі "банк".

Жанчыны збіраліся па хатах і пралі лён. Спявалі, расказвалі розныя небыліцы, маглі часам паспрачацца і пасварыцца, але потым усё ладзілася. Такія "пасядзелкі" аблегчвалі нудную і аднастайную працу, а таксама давалі эканомію нафты. У наступны раз ішлі да другой гаспадыні.

Дзяўчаты пралі ў другой хаце. Тут было больш весялосці, бо да іх прыходзілі хлопцы-кавалеры. Чуліся жарты, спевы, показкі. У канцы працы кавалеры дапамагалі занесці прасніцу і калаўротак. Была магчымасць пафліртаваць, бліжэй пазнаёміцца, кахацца.

Мы, "падшпаркі" 13-18-ці гадоў, збіраліся ў хаце, дзе было шмат дзяцей. Кола зацікаўленасці ў нас рознае. Гулялі ў самаробныя шашкі (шахмат не ведалі), ладзілі канькі з бярозавых ці альховых паленцаў, падбіўшы іх дротам. Да нагі канёк прывязвалі вяроўкамі. Валодаючы адным каньком - адштурхоўваешся другой нагою ад лёду. Асалоду ад слізгання мог атрымаць, калі набудзеш другі канёк. Тады энергіяй руху з'яўляўся доўгі гладкі кій з вострым цвіком на канцы, якім адпіхваўся ад лёду паміж ног. Штосьці ў выглядзе ўдасканалення з'явілася майстраванне маленькіх нізкіх 10 см санчак (памерам 40 см х 40 см). На іх становішся і адштурхоўваешся доўгім кіем. Не патрэбны вяроўкі, а пры падзенні - менш траўмаў.

Як памятаю, зімы пачыналіся рана і лёду вакол вёскі хапала. Мы бавіліся там вечарамі. Старэйшыя хлопцы ладзілі "крутню" ("круцёлку"). Загадзя, там дзе быў гладкі і вялікай плошчы лёд, убівалі моцны дубовы кол. Ён замярзаў і на яго накідалі кола ад воза з драўлянымі восямі. Да кола прымацоўвалі доўгую жэрдку, на канцы якой былі санкі. Хтось садзіўся на іх, а некалькі хлопцаў, уставіўшы калы ў кола, пачыналі круціць. Санкі ляцелі з вялікай хуткасцю. Утрымацца было цяжка, таму часцяком яздох звальваўся і адлятаў па лёдзе вельмі далёка. Пашкоджанняў не было таму, што месца выбіралася без кустоў і другіх перашкод.

Працоўны дзень у вёсцы пачынаўся рана. Вясной аралі, сеялі і ўсё з конікам, які пасля зімы ахуднелы, слабы. Гаспадар часцей не снедаў, а ехаў у поле. Там падмацоўваўся хлебам, бульбяной кашай з малаком. Добра, калі ў гэты час была скварка, а, яшчэ лепей -засохшая каўбаса.

У чэрвені пачыналася сенакосная пара. Каля вёскі сена накошвалі мала. Паплавы адпускаліся пад пашу. Асноўны травастой вырастаў на Сале (так называецца ўгоддзе на р. Дзітва). Ехалі туды вечарам, або рана-рана. Трава была вялікай, таму касілі ўвесь дзень. На трэці-чацвёрты дзень у залежнасці ад надвор'я з раніцы траву пераварочвалі. Пасля абеду згралі і ставілі ў копы. Паступова звозілі астатняе сена ў наступныя дні.

На вёсцы гаварылі: "Дзень год корміць". Таму ўсе і малыя, і старыя ўдзельнічалі ў працы. Асабліва гэтая дапамога патрэбна была ў час жніва.

Уставалі да ўсходу сонца. Жалі сярпамі. Днём у гарачыню адпачывалі ў цяньку каля дзесяткаў жыта, або асобных дрэў, якія раслі на межах. Жытнія снапы ставілі ў дзесяткі: дзевяць унізе і дзесятым у выглядзе "шапкі" накрывалі ніжнія. Ячмень, авёс, пшаніца ставілася па сем снапоў, а трыма - накрывалі.

Ужо ў лістападзе пасля палявых работ гаспадар пачынаў малацьбу жыта. Лічылася добра, калі абмалот заканчвалі да Каляд. Пазней мышы наносілі вялікую шкоду. Да сьнеданьня ўдваіх абмалочвалі паўкапы. Давалі есці жывёле і да абеду зноў змалочвалі адну капку. Пасля абеду - яшчэ паўкапы. Кармілі другі раз жывёлу і вечарам адпачывалі. Сёй-той ішоў да суседа пагаманіць ці пагуляць у карты.

Мужчыны выконвалі невялікія работы ў хаце: рамантавалі вупраж, плялі кошыкі, вязалі венікі. Той, хто мог майстраваць, меў здольнасці, рабіў драўляныя лыжкі, апалонікі, цэбры, вёдры, конаўкі. Ёмістасці сцягваліся лазовымі, або арэхавымі абручамі, радзей жалезнымі. Жанчыны рыхтавалі вячэру, пралі лён на палатно, мяшкі, дзяругі, а таксама воўну на вопратку.

Цікавую прывяду статыстыку. У каляндарным годзе 52 "тыдні" і гэтулькі дзён розных рэлігійных свят. Дзесьці кожны чацвёрты дзень непрацоўны ў простым сэнсе. Пра асення, зімовыя і вясеннія святы размова не можа ісці. Ніхто не працаваў, калі не лічыць кармленне і пасьбу жывёлы. У гэтыя дні ездзілі ў царкву, у госці, прымалі гасцей і адпачывалі. Моладзь ладзіла вечарыны, дзеці, вольныя ад школы, бавілі час у гульнях. Толькі летам пасля абеду (калі канчалася святая імша ў царкве) у выключных нагодах можна прывезці сухое збожжа ці сена. Выходзіць, што толькі два-тры дні з чатырох вынікова працавалі: але як працавалі? З раніцы да позняга вечара ўсе былі ў працы: працавалі не спяшаючыся, дабротна, сумленна, і на радасць сабе, і ў спадчыну дзецям, унукам. І тыя недастачы, аб якіх апавядаў раней, не маглі зацягнуць здаровы лад вясковага жыцця без алкагольнага чмуру і тытунёвага дыму.

І яшчэ адзін прыклад статыстыкі. Каля 95 дзён у годзе - посныя. Зноў жа той адзін дзень з чатырох, калі арганізм чалавека ачышчаўся ад шлакаў (так цяпер гавораць!).

Адзенне ў мужчын было сціплым. Зімою ў далёкую дарогу адзявалі доўгі кажух, а паверх яго - бурнос з башлыком ад дажджу і мокрага снегу. Каля дома і на працу ў лес - кароткі кажух, або паўкажушок на аўчыне ці ваце. Восенню і вясною адзявалі марынарку з тонкага сукна на самаробнай падшэўцы. Порткі шылі з паўсукна на зіму і зрэбныя на лета. Летам хадзілі ў белых зрэбных кашулях. Старэйшыя мужчыны насілі цёплыя паўрукаўкі. Дастаткова мець добраякасныя боты і самаробныя валёнкі з галёшамі і на лета чаравікі, радзей туфлі. Каля хаты ў гразь адзявалі трэпы. Дзядулі хадзілі ў хадаках, але такіх было некалькі чалавек. На галаву шылі розныя шапкі са старой вопраткі, радзей насілі купленыя.

У апошні час хлопцам стала цяжка з вопраткай для вяселля. Не хацелася ім, каб пасля вяселля гаварылі, што ён жаніўся, адзеўшы чужы касцюм ці чаравікі. Адно чужую рэч можна было павязаць на вяселлі - гэта галыштук.

Насілі хлопцы пакажушкі з купленага матэрыялу або паўсукна сваёй работы. Сёй-той насіў купленае паліто.

У жанчын гардэроб меў большы выбар, але не так вялікі, як цяпер. Зімою насілі ўцепленыя сачкі, паліто, кажушкі, летам - розныя блузкі, сукенкі, спадніцы. На галаву завязвалі хусткі крамныя (купленыя ў краме), паркалёвыя, зімою - канапляныя. На ногі абувалі чаравікі, туфлі, сшытыя ў Беліцы ці ў Марцюка ў Жомайдзі. У гразь, даіць каровы абувалі трэпы. Галоўнай хваробай для бацькі былі дачкі. Кожны марыў як найлепш аддаць замуж. Заўсёды патрэбна сабраць багаты пасаг, прыгожа адзець і абуць. Вось і стараліся назапасіць палатна, сукна, лепшага адзення і абутку. Аздаўшы замуж дочак з чыстым сумленнем пакідаў на сыноў гаспадарку.

Да адзення ўсе адносіліся беражліва. Малодшыя данашвалі адзенне старэйшых, перашывалі з большага на меншае. Тое ж самае рабілі і з абуткам.

Жанчыны, ды і мужчыны, ідучы ў царкву ці ў госці, усю дарогу неслі абутак у руках, а перад прыходам у канечны пункт - абувалі.

Абутак бераглі - што праўда, дык праўда. Не магу сказаць, як бераглі здароўе. Умацоўвалі ці разбуралі. З ранняй вясны да капання бульбы многія хадзілі босымі: аралі, сеялі, баранавалі, касілі, збіралі збожжа і сена. Бывала так парэжаш і паколеш ногі, што ноччу не заснеш.

Эканомілі на ўсім: нават на запалках. Іх калолі на палавіну. Часта са старым трэснутым саганчыкам хадзілі з хаты ў хату ўзяць вуголля на агонь (дровы былі дробнымі і не заставалася вуголля да вечара). Нафту пазычалі ў літравай бутэльцы на вышыню ці шырыню запалкавай скрынкі. Хлеб таксама пазычалі і важылі бязменам на фунты. Пазычалі хлеб у той гаспадыні, якая пякла яго па смаку падобны на ваш. Пячы хлеб - значыць валодаць мастацтвам хлебапёка: дзежка, дабаўкі, мука і самае галоўнае - пакінутая ад папярэдняй выпечкі хлеба, закваска.

Ва ўсе часіны жылося людзям па рознаму: у горы, бядзе, шчасці і радасці. Калі аналізую прайшоўшы час да вайны, раблю выснову, што ніякія палітычныя змяненні не змаглі пахіснуць душэўны стан сялян. Гэта пласць народа, што цвёрда стаяў на зямлі, бо вырас з яе, быў тут яе каранямі. І праз больш як семдзсят гадоў сніцца і бачыцца тая невялічкая вёска з цяністай вуліцай, паўкругам закрытая ад поўначы альховым лесам і балотцамі з аерам, ранішнімі і вячэрнімі туманамі, крумканнем жабаў на розныя галасы. Калі бачыш сёння як разваліліся радавыя сувязі, калі ўнукі не ведаюць, як называўся дзед ці баба, не гаворачы пра прадзедаў, становіцца зразумелым, чаму збяднела наша любоў да Бацькаўшчыны.

Як не цяжка было, але жыццё працягвалася: жаніліся, радзілі, хрысцілі. Вяселле на вёсцы - падзея для ўсіх яе жыхароў. Дзеці не заставаліся ў баку. Нам перападала па цукерку ад дружкаў або сватоў.

Да вяселля папярэднячала сватаўство. Самым узорным лічылася вяселле, калі кавалер некалькі гадоў заляцаўся да дзяўчыны, і яны кахалі адзін другога. Бацькі былі згодныя на жаніцьбу і з кожнага боку давалі багаты пасаг. Складаней праходзілі заручыны ў бяднейшых або ў багаццяў з беднымі і ў

дадатак ганарлівымі. Вось тут сват павінен быў паказаць свае здольнасці: пры чарцы гарэлкі памірыць бакі і прывесці іх да згоды. Калі дамовіцца не здолелі, бацька дзяўчыны павінен быў вярнуць выпітую гарэлку свату. Зразумела, той не гараваў. У наступную суботу вёз кавалера да другой выданніцы, балазе гарэлка заставалася цэлай.

Пры ўдалым сватаўстве праз тыдзень бацькі маладой ехалі да маладога, каб паглядзець абставіны, дзе будзе жыць дачка і канчаткова дамовіцца пра вяселле. Малады з маладою абгаворваюць з бацюшкам дзень і цану вячання, якое залежала ад колькасці запаленых свечак, будзе спяваць увесь царкоўны хор, ці толькі дзяк. Вяселлі часцей гулялі ранняй вясной ці пасля вясенніх палявых работ. Гаспадар гаварыў: навошта на зіму лішні ядун, лепш каб на лета была жняя - падмога гаспадыні, ды і радзіць будзе зімою. На вяселле бацькі рэзалі ці калолі штосьці з жывёлы, назапашвалі гарэлкі, бярозавага соку ці квасу, падарункі родным і бліжнім маладога.

Вяселле доўжылася тры дні. А калі аднесці сюды "вянкі" у маладога - тады ўсе чатыры. Напрыканцы ў маладога вечарам музыкі ігралі звычайную вечарыну. Хлопцы і дзяўчаты танцавалі пасля напружанай працы. У гэтай вечарыны быў свой знак. Калі ў вёсцы быў кавалер, які сватаўся да маладой і яна яму адмовіла, або магчыма кахаліся, але бацькі яе ці яго не дазволілі жаніцца, хлопцы маглі ўпотаі надзець яму вянок сплечены з любых галінак ці кветак. Быў гэты ўчынак як бы абразай. Па-рознаму адносіліся пакрыўджаныя: хто далей танцаваў з вянком, хто кідаў яго пад ногі, а мог і пабіць крыўдзіцеля.

У наступныя дні вяселле праходзіла па дамоўленасці. Яно пачыналася ў маладога з раніцы. Сват, малады і яго браты (дружкі) з дружкамі выпівалі не больш на ўсіх паўлітра гарэлкі, перадаючы па чарзе, малымі дзвюма чаркамі (болей бывала не было). Дружкі не пілі, а толькі прытулялі вусны да чаркі.

Калі маладая жыла ў нашай вёсцы, тады малады з музыкай і дружнай накіроўваюся да яе. Да маладой з другой вёскі ехалі вазамі і брычкамі. Коней упрыгожвалі папяровымі кветкамі і абавязкова ехалі з шаластунамі. Сядаліся, бацька абыходзіў вазы, жагнаў і пасыпаў жытам, віншаваў і жадаў шчаслівай дарогі да хаты маладой. Там іх садзілі за стол адно супраць другога. Па прапанове свата свацця, маладая і дружкі прышпілялі сваім мужчынам кветкі з галінкай мірту (шпарагусу).

Выпіўшы нямнога гарэлкі і закусіўшы, збіраліся ў царкву вячацца. Маладая часцей усяго плакала, дзяўчаты і маладыя жанчыны спявалі песні аб долі замужам. Маці маладой брала абраз, жагнула маладых, яны цалавалі абраз. Свацця з абразом, пакрытым вышытым ручніком, садзілася на воз са сватам, на другі воз маладая з дружкай, на наступны - малады з братам (дружком), а затым - парамі астатнія. Гаварылі, што вяселле было вялікім: 7-9 вазоў дружныны.

Пасля шлюбу з царквы маладыя ехалі разам на другім возе за сватам са сваццю і затым дружна. Абвянчаўшыся, маладыя вярталіся да маладой. Моладзь да прыбыцця маладых майстравала браму з бярозак ці ёлак, пісала на дошцы ці фанеры віншаванні, сустракалі з прыказкамі, гумарам і атрымоўвалі ад свата паўлітра гарэлкі. У хаце маладых чакалі "цыганьы". Даводзілася

маладому з маладой выкупаць месца за сталом за цукеркі. Смех, жарты - хоць адбаўляй!

Вечарам працягвалі гуляць у маладой. Моладзь тым часам танцавала з музыкамі да раніцы. Да іх далучаліся вясельнікі. Назаўтра раніцай дарылі маладую, абедалі і ехалі да маладога. Тут таксама моладзь сустракала каля брамы. Яе ўзнагароджвалі гарэлкай. "Цыганы" за сталом чакалі цукерак. У маладога абрад вяселля паўтараўся. Вячэралі, моладзь і вясельнікі танцавалі, на наступны дзень дарылі маладога, абедалі і раз'язджаліся па хатах.

Апісанае вяселле, можна сказаць, абрадавы рэгламент. Мяняўся яго ход, калі малады ішоў у прымы ў другую вёску. З царквы ехалі да маладой, або маладога ў залежнасці, хто бліжэй ці далей жыў ад яе, якая адлегласць паміж маладымі. Распарадак вяселля ў маладых не мяняўся.

Аб раскошы вяселля чуў рознае. Першае: выпілі дзесяць літраў гарэлкі ў маладога ці маладой. А яшчэ: вяселле было на чатыры - шэсць сталоў. Горшае на два - тры сталы. Багатае - больш шасці. Не забывалі сказаць, хто і што падарыў брат ўсё вяселле заляцаўся да дружкі і з другімі не танцаваў, купіў ёй шмат цукерак.

Закуску рыхтавалі простую. Хлеб, адварвалі свініну і цяляціну (наразалі іх), сала, каўбаса і вантрабянка хатнія. Катлеты не пяклі. Да халоднага і селядцоў падавалі бульбу. Селядцы - адзіная ежа, купленая ў краме. Да соку і квасу пяклі сухарыкі, абаранкі і пірагі. Свацця ганарылася за свой удала спечаны каравай. Вясельнікі таксама прывозілі пірагі, а ад'язджаючы атрымоўвалі гасцінец пірага, спечаны іншай гаспадыняй.

Посуду на сталах не хапала. Лыжкі і відэльцы збіралі па хатах. Маладым і дружыне давалі відэльцы, а вясельнікам лыжкі. Маленькіх талерак (талержыкаў) не было. Дзве-тры чаркі на ножках з тоўстага шкла (кілішкі) на адзін стол.

Музыкі прыгожа ігралі ў складзе гарманіста, скрыпача, цымбаліста і барабаншчыка. На той час слыннымі ў ваколіцы былі Урбановічы з вёскі Жомайдзі. Бяднейшыя бралі гарманіста і барабаншчыка. Спачатку музыкі ігралі вясельнікам, падмацоўца за сталом і ідуць у другую хату весяліць моладзь. Больш усяго танцавалі польку, кадрыль, кракавяк, вальс, абэрак і рэдка факстрот і танга.

Можна падумаць што вяселлі былі сумнымі. Гэта не так. Цяперашняе не можа ісці ў параўнанне. Паставіўшы "халадзільнікі" у малую хату, музыкі глумяць усякую весялосць у сабраўшыхся. Вясельнікі і музыкі спрабуюць нешта спяваць, але словы іх не зразумець у грукаце "дэцыбел". Родныя і блізкія не могуць пачуць адзін аднаго. А як хочацца, выпіўшы па чарцы, пагутарыць пад прыемную, дастаткова спакойную і ціхую музыку.

"Голь на выдумку хітра" - ёсць такая прымаўка. Можна падумаць, што на вяселлі зусім не пілі, параўняўшы з выпіванай гарэлкай сёння. Цяпер выгГе, і ўся ў яго думка, як утрымацца на нагах і не ўпасці. Жанчыны практычна не пілі: прыгалубіцца да чаркі і перадае далей. Мужчыны выпівалі болей, але галаву не "гублялі". Пілі і спявал: "Чарачка мая на золаце распісаная, каму чару піць - здароваму жыць!". Вып'юць і пачынаюць

спяваць -ды як спявалі -заслухаешся! Жанчыны ім падпявалі і самы ведалі многа вясельных песень. Затым ішлі ў скокі, спявалі прыгаворкі.

Апавядаючы пра вяселлі, павінен зазначыць, што звычай таго часу захаваліся і цяпер. Заўсёды музыкі ігралі марш, калі сядаліся і выходзілі з-за стала, калі прыязджалі і ад'язджалі ад маладых. Сёння сігналяць, а тады праз усю вуліцу музыкі ігралі на возе ці санях. Маладой пры ўваходзе ў хату маладога клалі палены. Калі яна іх адкіне ў бок - працавітая, калі не - ганарлівая жонка. Маладая абдорвала сям'ю маладога і родных. Музыкі ігралі вясельнікам і дружыне "добры дзень", а грошы аддавалі маладому. "Горка" крычалі толькі маладым. Цяпер вязуць да маладога толькі бялізну і падарункі, а тады яшчэ куфар. Вёз яго дружка-брат маладой. Грузілі куфар чатыры хлопцы. Гадалі, жартавалі, што цяжкі: мо каменні, ці што другое. У маладога тое-ж самае. На самой справе, калі на дне стаялі сувоі матэрыялу, куфар заўсёды быў цяжкім. Тады маладая больш плакала, цяпер наадварот - смяецца, але потым плача. І яшчэ, тады пайсці на вяселле і прасіць, каб далі гарэлкі - ганьба для кожнага хлопца.

Ну і сват - асноўная фігура на вяселлі. Ад яго разваротлівасці, умення прыгожа з жартам мовіць, піць і не напівацца і выканаць вялікі аб'ём працы, залежаў парадак і значны поспех вяселля.

Гулялі вяселлі - радзіліся дзеці. Пра раддомы ніхто не чуў. Не зналі дактароў. Мая бабка пад 90 гадоў хадзіла да парадзіх і прымала роды. Не помню, каб да вайны паміралі ад родаў. Рэдкія былі выпадкі, каб паміралі маленькія дзеці. Кум, кума і маці праз некаторы час ехалі ў прыходскую Беліцкую царкву хрысціць немаўлятка. Кум з кумою для дзіцяці куплялі падарункі. Рыхтавалі невялікі стол, збіраліся самыя блізкія з радні, выпівалі. Бабка атрымлівала падарунак: матэрыял на блюзку, панчохі ці іншае.

Бабулі і дзядулі ў вёсцы ціха заканчвалі свой век жыцця. Доўга не хварэлі. Амаль да апошніх дзён тупалі каля хаты, штось рабілі і спакойна паміралі. На трэці дзень пасля смерці хавалі ўсё'й вёскай. Напрыканцы вечарам жанчыны спявалі малітоўныя песні, доўга сядзелі каля труны, паміналі пражытыя нябожчыкам гады, гаварылі аб ім усё добрае. Назаўтра прывозілі бацюшку, часцей з Ганчароў, таму што намнога бліжэй, чым з Беліцы. Бацюшка маліўся ў хаце, затым праводзіў з аднавяскоўцамі (яны неслі нябожчыка) да крыжа ў канец вёскі. Труну ставілі на воз ці сані. Бацюшка памінаў нябожчыка апошні раз, людзі развіталіся з ім і разыходзіліся па хатах. На могілкі ішлі толькі родныя і блізкія. Могілкі знаходзіліся за 3 км ад вёскі. Дарога да іх была дрэннай, не лепш і цяпер. Кухарскі Уладзя з Дзітрыкаў гаварыў, што многа гадоў назад ішоў салдат пасля 25 гадоў службы ў войску. Яму стала дрэнна, упаў і памёр. Тут яго пахавалі. Здарылася гэта на граніцы зямель вёсак Супраўшчына і Жамойдзі. З той пары хаваюць там жыхароў вёсак Супраўшчына, Жамойдзі і Дзітрыкі. Калі правялі чыгунку, не заўсёды можна было туды праехаць. Пад чыгунным мастком збіраецца вада, перезд і злева, і справа далёкі. Бацюшка па дамоўленасці і за грошы праводзіў нябожчыка на могілкі, дзе маліўся, асвячаў магілу, затым цела нябожчыка аддавалі зямлі.

Думаю, што могількі на тым месцы нашыя дзяды не засноўвалі б, калі б ведалі, што пабудуюць тут чыгунку. Для іх можна было знайсці бліжэйшае і з лепшым пад'ездам месца. Можна меркаваць, што хавацца пачалі нашыя папярэднікі больш за 200 гадоў назад. Аб гэтым сведчыць аповед бабулі. Прышоў яе бацька з паншчыны з вёскі Істокі і сказаў, што больш туды не пойдзе. Будзем жыць самастойна, не залежаць ад памешчыка. Выходзіць, жылі ў вёсцы людзі да адмены паншчыны. Зараз могількі зараслі вакол маладым лесам, і з боку іх не заўважыш.

Могількі напаткалі два глуменні ў час вайны. Першае, калі жыхары вёскі Бяневічы рэзалі сосны таўшчынёй 70-80 см на дровы. Былі паломаны некаторыя крыжы. На тую пару было некалькі каменных і драўляных крыжоў і агароджаў. Другі раз спакой нашых родзічаў патурбавалі савецкія лётчыкі. У 1944 годзе нейкая нямецкая вайсковая частка адступала і па дарозе з Агароднікаў у Супраўшчыну затрышлася каля могількаў. Тут іх ноччу і патурбавалі дзвюма бомбамі.